

JAN LÖFSTRÖM–SIRKKA AHONEN

Historian taju ja kronologian taju – kommentti Liisa Saariluomalle

Dosentti Jan Löfström ja professori Sirkka Ahonen kommentoivat professori Liisa Saariluoman näkemystä historian tajusta.

■ Historian didaktikkoina olemme ilahtuneita aina, kun joku haluaa virittää keskustelua historian yhteiskunnallisesta merkityksestä ja historianopetuksen tavoitteista, ja on erityisen ilahduttavaa, jos sellaisia puheenvuoroja tulee muiltakin kuin varsinaisesti historiatieteen edustajiksi identifioituvilta henkilöiltä. Professori *Liisa Saariluoman* kirjoitus *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 2/2000 on sikäli mainio asia.

Saariluoman kirjoituksessa on monia mielestämme arvokkaita näkökulmia ja huomioita. Hän korostaa, että on tärkeää osata nähdä tämän päivän yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet ja käytännöt historiallisesti syntyneiksi, koska silloin voidaan kyseenalaistaa niiden näennäinen itsestäänselvyys ja ajatella myös niille vaihtoehtoja, siis toisenlaisia rakenteita ja käytäntöjä. Yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöiden genealogioiden tuntemus tekee mahdolliseksi arvioida kriittisesti ilmiöiden erilaisia merkityskerrostumia kuten niiden sosiaalisia ja kulttuurisia painolasteja ja värjäytymiä. On myös mainiota, että Saariluoma muistuttaa ihmisten perustilanteiden olevan kulttuurisesti rakentuneita, eli sellaisetkin luonnolliselta näyttävät ihmisenä olemisen ulottuvuudet kuin ruumiillisuus, aistit, tunteet jne. voidaan ottaa historialliseen (tai kuten itse sanoisimme, historiallis-antropologiseen), arjen itsestäänselvyksiä kyseenalaistavaan tarkasteluun. Niin ikään olemme Saariluoman kanssa samaa mieltä siitä, että historiallisen ajattelun taitoa tai – kuten hän sanoo – historian tajua tarvitaan ja sen har-

jaannuttaminen on olennainen osa kansalaiskasvatusta.

Liisa Saariluoma ilmaisee kirjoituksessaan huolestumisensa suomalaisten "historiatajun ohenemisesta ja katoamisesta" (s. 159) ja hän katsoo, että tuo oheneminen ja katoaminen on jo todellisuutta. Tätä arviota on kuitenkin vaikeaa ainakaan suoralta kädel-
tä hyväksyä. Ainakin jollain tasolla suomalaisten (nuorten) identiteetti näyttää olevan melko vahva ja lujasti ankkuroitunut nimenomaan eräisiin kollektiivisiin historiallisiin kokemuksiin.¹ Toisaalta viimeksi kuluneen vuoden aikana julkisuudessa on muutama otteeseen ja aika näkyvästi esitelty nuorten historiantietoja koskevan erään kyselytutkimuksen tuloksia ja lehtikeskustelussa hämmästeltiin silloin äänekkäästi sitä, että nuorilla näytti olevan niin huonot tiedot mm. Terijoen hallituksesta ja Mainilan laukausten yksityiskohdista. Emme suinkaan halua väheksyä Suomen poliittisen historian tai muunkaan historian tärkeitä jaksoja koskevan faktuaalisen tietämyksen tarpeellisuutta, mutta kyky vastata oikein kysymykseen "Koska tapahtui p?" tai "Kuka oli a:n pääministeri vuonna t?" ei mielestämme kerro välttämättä kovinkaan paljon yksilön historiallisen ajattelun taidoista.

Historiallisen ajattelun taidoilla tarkoitamme a) ymmärrystä siitä, miten historiallinen tieto syntyy, b) kykyä osata selittää menneisyyttä historiatieteelle ominaisten käsitteiden avulla, c) ymmärrystä että menneisyyttä koskevissa selityksissä ja tulkinnoissa on usein erilaisia perspektiivejä ja ne ovat siksi erilaisia. Liisa Saariluoman kirjoituksesta ei käy ilmi, mitä hän tarkoittaa historian tajulla, mutta oletamme, että se on osittain samaa mitä me tarkoitamme historiallisen ajattelun taidoilla. Hän näyttää kuitenkin olevan erityisesti kiinnostunut kronologian tajusta: hän valittelee (nuorten) "heikkoa kronologian tajua" ja kehottaa, että "historian tajun luomiseksi" historianopetuksessa tulisi kiinnittää huomiota (opilaiden) kronologian tajun kehittämiseen.

1. *Sirkka Ahonen*, *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa* (Helsinki, 1998).

Sen vuoksi lukiossa pitäisi hänen mukaansa palata siihen, että historianopetuksessa edetään kronologisesti, siis yhtenäisen kronologian mukaan muinaisuudesta (ensimmäinen kurssi) nykypäivään (viimeinen kurssi).

Olemme erittäin epäileviä Saariluoman esittämän 'lääkkeen' suhteen eli sen suhteen, että lukion historianopetuksessa pitäisi palata entisenkaltaiseen yhtenäiseen kronologisuuteen. Pohjimmiltaan tässä on luultavasti kyse siitä, että olemme Saariluoman kanssa hiukan eri mieltä itse 'taudista' eli siitä, miten fataali ongelma "heikko kronologian taju" on historian tajun kannalta ja mikä on kronologioiden paikka historiallisessa ajattelussa. Näyttää siltä, että Saariluoma pitää kronologian tajua historian tajun tärkeimpänä osana. Kronologiat – siis monikossa – ovat toki tärkeä asia mutta lopulta sittenkin vain väline historiallisen ajattelun ja argumentoinnin kannalta. Historianopetuksessa on usein piirretty aikajanoja ja konstruoitu siten kronologioita, mutta kronologia eli asioiden keskinäinen seuraamis- tai tapahtumisjärjestys itsessään ei selitä tai tee ymmärrettäväksi mitään. Tärkeintä on ilmiöiden omasta (taloudellisesta, psykologisesta, yhteiskunnallisesta jne.) luonteesta kumpuava dynamiikka sekä se, miten sen valossa voidaan ymmärtää ja selittää ihmisten toimintaa menneisyydessä.

Historiankurssien teemoittaminen on ollut perusteltua historiandidaktisten sekä historian epistemologiaan liittyvien syiden vuoksi. On mielekästä tarkastella vuorollaan muutamien elämänalueiden (aatteet-uskonto-taide, talous-elinkeinot-väestökehitys) kehitystä niiden omanlaisensa dynamiikan kannalta ja kulloinkin tietynlaista käsitteistöä harjoitellen. Näet eihän talous- ja sosiaalishistoriaa yleensä selitetä ja ajatella samoilla käsitteillä kuin ns. kulttuurihistoriaa tai aatehistoriaa ja siksi on historiallisen ajattelutaidon tavoitteellisen kehittämisen kannalta mielekästä ikään kuin omistaa kukin lukion historiankurssi jonkin tietentyypin käsitteistön ja tietentyypisten historiallisen selittämisen strategioiden (sosiaalishistoriallinen, aatehistoriallinen tms.) harjoittelulle.

Liisa Saariluoma peräänkuuluttaa kirjoituksessaan historianopetukseen pitkiä linjoja ja juuri niiden muodostumista lukion historianopetuksen uudistuksella aikanaan haluttiinkin edistää. Pelkistetysti sanoen valintaa on tehty poikittais- ja pitkittäisleikkausten välillä. Aikaisempi lukion historian oppimäärän jäsentämistapa mahdollisti kukaties helpommin tietyn aikakauden poikittäisleikkauksen (eri asia miten paljon niitä käytännössä tehtiin), kun taas nykyisessä opetussuunnitelmassa on haluttu parantaa mahdollisuuksia seurata ja hahmottaa tiettyjen eri elämänalueiden muutoksia pitkittäissuunnassa. Tällöin joudutaan toki joskus viittaamaan 'ylitse' yhden kurssin alueesta toiseen (taloudesta aatteisiin tms.) jonkin kiinnostavan historiallisen asiayhteyden osoittamiseksi. Tuo tilanne ei silti liene ainakaan huonompi kuin entiseen historian opetussuunnitelmaan liittynyt vaara, että eri elämänalueiden kehityksen eritahtisuus – siis eräänlainen samanaikaisen eriaikaisuus ja eriaikaisen samanaikaisuus – ja päällekkäisten kronologioiden olemassaolo häivytetään ja menneisyys jäsennetään vain yhden standardikronologian kautta.

Lukion historiankurssien nykyisellä jaottelulla on ollut pyrkimyksenä antaa tilaa väestö-, ympäristö- ja kulttuurihistorialle, jotka aikaisemmin jäivät tyystin poliittisen historian varjoon. Aikaperspektiiviltään suppeammat nykykurssit Kansainväliset suhteet ja Suomen historian murroskaudet, pyrkivät keskeisten tapahtumakulkujen moniperspektiiviseen selittämiseen entisen ulko-kohtaisten 'perustietojen' läpikäymisen sijaan. Peruskoulussa historiaa opiskellaan aikakausittain, lukiossa teemoittain; näin on haluttu vastata lukion luokattomuudesta ja kurssimuotoisuudesta aikanaan nousseisiin tarpeisiin mutta etenkin myös lisätä ongelmakeskeisen opiskelun kautta generoituvaa älyllistä haasteellisuutta ja intellektuaalista vetovoimaa. Historiaa ei välineellistetä kronologia-luurangon antajaksi muiden tiedon-alueiden käyttöön, vaan historian opiskelu pyritään tekemään palkitsevaksi kokemuksen ja ajattelun alueeksi itsessään. Tämä kyllä sitten kuitenkin vaatii myös sitä, että historianopettajan on rohjettava valita fo-

kukset opetukselleen sekä nostaa esiin vain tietyt itse valitsemansa teemat ja pääideat. Jos näet entistä historianopetuksen käytäntöä seurataan nykyisten kurssien ja niiden tuntimäärien puitteissa, tuloksena on usein vain pikalaukka kurssisisältöjen läpi. Mikäli

nuorten historian tajussa todella on hataruutta, se saattaa olla heijastumaa entisen opetuskäytännön ja uuden institutionaalisen kehyksen välisestä hitaasti vähenevästä kitkasta ennemmin kuin kouluhistorian yhden yhtenäisen kronologian poistamisesta.